

Carl (Karel) E.M.H.A.F. Weber (1820-1908)

Carl (Karel) E.M.H.A.F. Weber (1820-1908)

Van stukadoorsgotiek tot koepelkerk

ANDRÉ VAN DEURSEN m.m.v. David Geneste

Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen

Onder redactie van TJEERD BOERSMA, JOHANNA KARSENEN, JULIETTE RODING en HEINO VAN RIJNBERK

Dit boek verschijnt op initiatief van de Stichting Bibliografieën en Oeuvrelijsten van Nederlandse Architecten en Stedenbouwkundigen. De Stichting BONAS inventariseert sinds 1994 het werk van Nederlandse architecten, interieurarchitecten, stedenbouwkundigen en tuin- en landschapsarchitecten. Aan een aantal van deze ontwerpers worden monografieën gewijd in de BONAS boekenreeks. Daarnaast wordt het door BONAS geïntariseerde architectonisch erfgoed ook digitaal toegankelijk gemaakt. Op de website www.bonas.nl is de Archiwijzer te vinden, de database van BONAS, die onder andere zoekmogelijkheden biedt op architect, gebouwtype, locatie, selectieprocedure (bijvoorbeeld prijsvragen), aannemers en meewerkend kunstenaars. Daarnaast biedt de Archiwijzer een overzicht van wat sinds het midden van de negentiende eeuw in de vaktijdschriften over architecten en hun werk is gepubliceerd.

Het onderzoek naar het oeuvre van Carl Weber en de publicatie van het boek werden financieel mede mogelijk gemaakt door: Kattendijke/Drucker Stichting, Stichting Sormani Fonds, Gemeente Vught, Edith Stein Parochie Vught-Helvoirt-Cromvoirt, R.K. Parochie H. Walburga te Amby en R.K. Parochie De Twaalf Apostelen Wijchen-Overasselt.

De volgende personen en instellingen dragen bij aan het werk van de Stichting BONAS: Benthem Crouwel Architecten, BiermanHenket architecten, M.A.M. Bruens, A.H. van Drunen en J.E.M. van Drunen-Vonk, EGM Architecten, Gortemaker Algra Architecten, P.J. Driessen, Bond Heemschut, Hilberink Bosch Architecten, F.G. van Hoeken, Humblé Marten & Willems architecten, O. Macel, W.M. van Moorsel, MTD Landschapsarchitecten, J.P. Oosterhoff, Atelier PRO architecten, Paul de Ruiter Architects, Scala-architecten, C.J. Schade en V.A. Schade, M. Schuller, E. Stades-Vischer, R. Stenvert, TWA architecten, J. Vredenberg, Architectenbureau Marius van den Wildenberg, M.J.H. Willinge.

Afbeeldingen op het omslag: *voorzijde*: Interieur van de Kerk van Onze-Lieve-Vrouw Onbevlekt Ontvangen, Amstenrade (1851-1853) (foto A. van Deursen); *achterzijde*: De Sint-Maria-en-Sint-Brigidakerk (Sint-Brigidakerk), Geldrop (1889-1895) (foto A. van Deursen); Detail van het interieur van de Sint-Antonius-Abtkerk, Overasselt (1890-1892) (foto Diana Nieuwold /kerkfotografie.nl); baarhuis, Heesch (1865) (foto A. van Deursen).

ISBN 978 90 8704 868 6

© 2020 André van Deursen

Uitgeverij Verloren

Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

www.verloren.nl

Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht

Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

7	Inleiding	38	Noten
11	Carl Weber, een biografie	42	Grafkapel familie De Loë, Mheer, 1864-1865
15	Webers oeuvre	61	Oeuvrecatalogus
15	Kerken	120	Samenvatting
25	Overige werken	121	Summary
26	Opmerkelijke projecten	123	Literatuur
33	Carl Weber en Pierre Cuypers	124	Afkortingen
37	Tot slot	127	Register personen, instellingen en bedrijven
		129	Register plaatsen en projecten
		131	Eerder verschenen in deze reeks

Karel E.M.H.A.F. Weber,
1889 (schilderij van Hein-
rich Windhausen, olie op
doek, 66,6 x 56,5 cm,
collectie gemeente
Roermond).

Inleiding

Op 21 maart 1908 overleed in Roermond een architect en bouwmeester met de naam Karel Weber. Oorspronkelijk afkomstig uit Keulen, waar hij de drukte rond de restauratie van de immense dom, die zijn schaduw over de stad zou werpen, had ervaren, liet hij bij zijn dood in Limburg, Brabant en Gelderland een veertigtal kerken na (nieuwbouw, verbouw, restauratie), als ook vele andere bouwwerken. Alhoewel hij in zijn leven bekend stond als een collega en concurrent van de grote architect P.J.H. (Pierre) Cuypers (1827-1921), was hij in 1908 eigenlijk al vergeten. Nergens werd over zijn heengaan gerept. Toch vallen tussen de vele torenspitsen, die gedurende de negentiende eeuw in de steden en op het land werden gerealiseerd, nog altijd een aantal van zijn iconische koepels op: de nalatenschap van de Duits-Nederlandse architect Carl of Karel Weber. Hij mocht dan in 1908 vergeten zijn, zijn hand is ook vandaag de dag nog steeds zichtbaar.

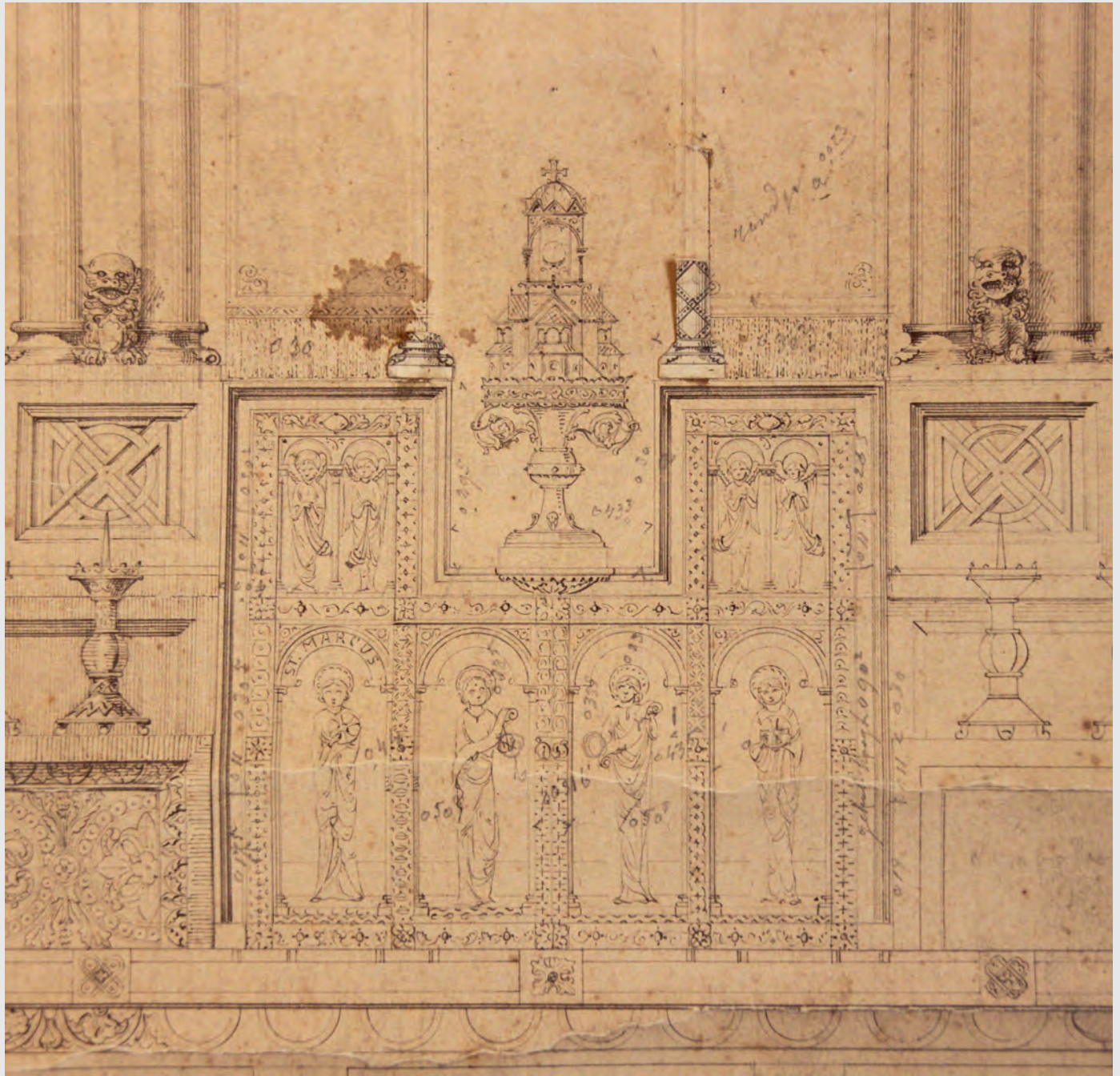
Weber was één van de architecten die na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 vorm gaf aan de nieuwe rooms-katholieke identiteit in Nederland. Aanvankelijk bouwend in de 'stukadoorsgotiek' uit die tijd, ontwikkelde hij vanaf de jaren zeventig een eigen stijl, die hem faam bracht, maar ook als concurrent recht tegenover de tot dan toe gevestigde orde, verpersoonlijkt in de persoon van Cuypers, plaatste.

Zijn eigenzinnige architectuuropvatting, de concentratie van zijn werk in Brabant en Limburg, zijn moeizame relatie met Cuypers en het feit dat hij weinig publiceerde, maakten dat Weber als een buitenbeentje werd beschouwd. In overzichtswerken over de negentiende-eeuwse (kerk)bouwkunst komt zijn werk dan ook slechts oppervlakkig aan bod. Alhoewel J. Kalf in 1906 Webers werk in zijn opus magnum *De Katholieke kerken van Nederland* besprak, beschouwde hij het vanuit het kader van Cuypers' werk.¹ Ook G. Brom vermeldde Weber in

1933, maar bezag diens oeuvre net zoals Kalf vanuit het werk van Cuypers, maar daarnaast ook dat van de architect Alfred Tepe (1840-1920) en van het Sint-Bernulphusgilde.² H.P.R. Rosenberg tenslotte was in 1972 in wat nog steeds als het standaardwerk over de negentiende-eeuwse kerkbouwkunst in Nederland geldt het minst bescheiden over Weber. Hij stelde dat Webers koepelkerken 'ontegenzeggelijk gerekend mogen worden tot de boeiendste en met het meest talent ontworpen bouwwerken uit het tijdvak der neostijlen'.³

Meer aandacht was er voor Weber in onderzoeken en studies. In het kader van de monumentenbescherming documenteerde H.M.A. van Helvoort in 1974 Webers kerken uitvoerig.⁴ De 42 kerken die hij daarbij aan Weber toewees vormen inderdaad het overgrote deel van zijn oeuvre. Hij beschreef ze uitgebreid, zij het zonder daarbij in te gaan op de context of de samenhang tussen de afzonderlijke projecten. Webers restauraties en uitbreidingen van bestaande kerken vormden in 1988 het onderwerp van de omvangrijke doctoraalscriptie van Connie van den Broek. In samenwerking met Frank Haans is daarbij een uitvoerige catalogus opgesteld en is onderzoek gedaan naar de zeldzame archiefstukken over Weber, onder meer aanwezig in de gemeentearchieven van Keulen en Roermond, de archieven van het bisdom Roermond en die van het aartsbisdom Keulen.⁵

Deze literatuur was, naast de waardevolle gegevens van de stichting BONAS en de website Archimon⁶, van grote waarde voor het maken van dit boek over Webers leven en werken, want een compleet overzicht daarvan was er nog steeds niet. De focus tot nu toe heeft steeds op die kerken gelegen, die met zekerheid aan Weber konden worden toegeschreven. De afgelopen decennia echter zijn meer projecten en bijdragen van hem aan het licht gekomen. Tegelijkertijd ontbrak een

Detail ontwerp voor het altaar van de St.-Petrus in Vught (collectie BHIC 's-Hertogenbosch/foto A. van Deursen).

integraal overzicht omdat afzonderlijke onderzoekers naast en langs elkaar heen werkten. Dit boek nu brengt alle actuele kennis samen. Het volgt Weber van zijn geboorte door zijn leven en zijn loopbaan, langs zijn werken tot aan zijn graf. Het geeft een compleet overzicht van zijn oeuvre, en aan hem daarmee de plek die hij in de Nederlandse architectuurgeschiedenis verdient.

Ik dank de Stichting BONAS voor de kans om nog tijdens mijn masterstudie kunst- en architectuurgeschiedenis aan de Universiteit Leiden dit onderzoek te doen en dit boek te mogen schrijven. Tevens gaat mijn dank uit naar David Geneste, die al een deel van het voorbereidende onderzoek voor zijn rekening had genomen, wat een prachtige aanzet vormde voor dit boek. De heer Van den Heijkant ben ik erkentelijk voor het ter beschikking stellen van het artikel van P.J.C. Boeren over Weber in de *Dongebode*. Ook wil ik hier kosten Mark Jongen van de Heilige-Brigidakerk in Geldrop bedanken voor zijn enthousiaste verhalen over deze kerk, tijdens mijn locatieanalyse.

Het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) in 's-Hertogenbosch was zeer behulpzaam bij het zoeken en verwerken van archiefmateriaal. Ook de heer André School van de Stichting Begraafplaats Petrus-Emmaus Parochie, die mij rondleidde op de begraafplaats in Heesch en vertelde over het baarhuis aldaar, ben ik dank verschuldigd. Ook dien ik in het dankwoord Mia Jeukens te noemen, parochiaan van de kerk van Amstenrade, voor het openstellen van deze eerste kerk van Webers hand voor mijn locatieanalyses. Voor de rondleiding over het Oude Kerkhof in Roermond, zijn boeiende verhalen over Webers tijdgenoten en verwijzingen naar het Roermonds archief, dank ik Pieter Einig. Diana Nieuwold (www.kerkfotografie.nl) stelde mij belangeloos een aantal zeer fraaie foto's van kerken van Weber ter beschikking. Ten slotte dank ik Diederik baron de Loë voor zijn toestemming om de grafkapel van zijn voorouders te mogen analyseren, in kaart en tekening te brengen en te reconstrueren.

N.º 1557. Geburts-Urkunde.Gemeine Rölu.Kreis Rölu.

Regierungs-Departement von Köln.

Im Jahr tausend acht hundert zweizehzig, den achtzehnten des Monats Oktober, Abend halb zwei Uhr, erschien vor mir Caspar Lengen, Bürgermeister von Rölu, als Beamten des Personenstandes, Joseph Clemens Maria Constant Weber, sieben und zwei zwei Jahre alt, Standes juristischer Präsident, wohnhaft zu Rölu, Regierungs-Departement von Rölu, welcher mir ein Kind männlichen Geschlechts vorzeigte und mir erklärte, daß dies Kind den achtzehnten des Monats Oktober Jahres tausend acht hundert zweizehzig Morgens zwei Uhr geboren ist von Joseph Clemens Maria Constant und von Weber, und von Maria Francisca Crescentia Gschickel, seiner Ehefrau, Standes juristischer, wohnhaft zu Rölu in der St. Augustin Strasse, im Hause No. 19, und erklärte ferner, diesem Kinde die Vornamen Carl Eugen Maria Hubert Apollinaris zu geben Ferdinand zu geben.

Diese Vorzeigung und Erklärung haben Statt gehabt in Weisheit de Carl Joseph Minino, sieben und fünfzig Jahre alt, Standes juristischer Präsident, wohnhaft zu Rölu, und de Reiner Breuer, sieben und fünfzig Jahre alt, Standes juristischer, wohnhaft zu Rölu und haben vorbenannter erklärender Theil sowohl als diese beiden Zeugen, nach ihnen gescheneher Vorlesung, gegenwärtige Urkunde mit mir unterschrieben.

C. J. Minino
Reiner Breuer

Caspar Lengen

fr. Köpp.

Carl Weber, een biografie

Carl Eugène Marie Hubert Apolinarius Ferdinand Weber werd op 18 oktober 1820 in Keulen geboren. Als roepnaam werd zowel de naam Carl als Karl gebruikt.¹ Vanaf het moment dat Weber zich in Nederland vestigde, veranderde hij zijn naam in Charles of Karel, al naar gelang het milieu waarin hij zich begaf of verkeerde. Wanneer hij in een Franstalige omgeving kwam, paste hij Charles toe, maar in de Nederlandse burgerlijke stand werd hij ingeschreven als Karel, en dit werd ook de naam die hij in Nederland tot zijn dood voerde.

Het gezin Weber woonde in Keulen in de *Glockengasse*, op ongeveer vijfhonderd meter van de Keulse dom. De familie Weber was katholiek en behoorde tot de hogere middenklasse.² Carls vader, Jozef Clemens Maria Constant Weber (circa 1782-1841), was werkzaam als griffier bij de rechtbank en later als secretaris van het Keulse armenbestuur. Zijn moeder, Maria Franziska Crescentia Ischicks (of Gschickt, circa 1782-1822) overleed toen hij twee jaar oud was. Het is onbekend of het gezin op dat moment nog meer kinderen telde, maar in 1824 hertrouwde Webers vader met Maria Anna Arning, met wie hij twee dochters kreeg: Karels halfzussen Anna Maria Margaretha Hubertina en Walberga Hubertina.³

Weber bezocht de Keulse *Höhere Bürgerschule*, vermoedelijk van 1832 tot 1838, waar hij een klasgenoot was van de later welbekende architect Vincenz Statz (1819-1898). Statz ging na de *Höhere Bürgerschule* in opleiding bij de *Dombauhütte*: de in 1823 opgerichte bouwloods van waaruit de voltooiing van de gotische kathedraal na eeuwen van stilstand plaatsvond. Ambachtslieden en bouwmeesters werden hier naar middeleeuws model opgeleid en Statz ontwikkelde zich er tot één van de belangrijkste Duitse neogotische bouwmeesters – het prototype van de niet-academische architect.⁴ Het is niet bekend of ook Weber naar de *Dombauhütte* ging. Het lijkt erop dat hij parti-

culier werd geschoold. Tussen 1838 en 1845 zou hij een opleiding tot timmerman hebben genoten en als aanvulling daarop in Aken een opleiding bij een architect of bouwmeester.⁵ Hoe dan ook, de jonge Weber was in Keulen van jongs af aan omringd door imposante bouwwerken in indrukwekkende bouwstijlen die hem ongetwijfeld hebben geprikkeld en geïnspireerd. Hij raakte in zijn geboortestad, maar ook in Aken, vertrouwd met de romaanse stijl, waaronder die van zijn eigen parochiekerk in Keulen: de Sankt-Gereon, en hij was er getuige van de voltooiingswerkzaamheden aan de magistrale, gotische kathedraal: de *Kölner Dom*.

Vanaf 1845 was Weber in Keulen officieel werkzaam als architect. Hij signeerde zijn tekeningen als zodanig en liet zich in hetzelfde jaar ook zo vermelden in de trouwakte van zijn halfzus Anna Maria.⁶ Desondanks is vrijwel niets bekend over zijn eerste werkzaamheden. De vroegste verwijzing naar een werk van Weber in Keulen betreft een ontwerp dat hij maakte voor een kapel voor het klooster van de Alexianen, gebouwd tussen 1852 en 1853 en vermoedelijk van zijn hand, ook al is dit niet zeker.⁷ Zekerheid wordt pas later gevonden, in het Limburgse Amstenrade.

Weber stamde uit de gegoede klasse van de Keulse maatschappij en zou zich daar ook naar hebben gedragen. In zijn ongepubliceerde aantekeningen beschreef P.J.C. Boeren de architect als een elegante verschijning – een *gentleman* die zich primair kunstenaar voelde en pas daarna bouwkundige.⁸ Die uitstraling zou hem, samen met zijn nette omgangsvormen, op goede voet hebben gebracht met de elite en de pastoors, die later zijn opdrachtgevers werden. Op 18 juni 1845 trad hij, 28 jaar oud, in het huwelijk met de drieëntwintig-jarige Emily Johanna Antoinetta of Stratford de Radcliffe, in 1824 in Londen geboren als de dochter van de Earl of Aldborough en Eli-

sabeth of Armstrong.⁹ Haar afkomst zal geholpen hebben in het openen van deuren naar aristocratische opdrachtgevers in het Rijnland en Limburg. Op 10 oktober 1849 kreeg het paar een dochter: Maria Franziska Olivia Henrietta (1849-1902). Nog geen jaar later echter, in 1850, overleed Emily. Volgens het overlijdensattest woonde het paar toen aan de Mauritiussteinweg 2L.¹⁰ Slechts een in scene gezette foto waarin Weber naast zijn vier uur daarvoor overleden echtgenote poseert, herinnert aan het huwelijk – een werkwijze die in die tijd overigens geen uitzondering was: de overledene is geportretteerd in een geësceneerde setting, alsof zij leeft. Een kettinkje hield haar hand in positie en stokjes zorgden ervoor dat de ogen open bleven.¹¹

Vanaf 1850 begon Weber zich meer en meer te oriënteren op het Nederlandse Limburg, waarvoor een aantal redenen te noemen zijn. In de eerste plaats waren zijn mogelijkheden om zich als architect in Keulen te ontplooiën inmiddels drastisch verminderd, nadat Statz van de aartsbisschop de bevoegdheid had verkregen om alle ontwerpen en begrotingen voor nieuw

Carl E.M.H.A.F. Weber en zijn (dan al overleden) eerste echtgenote Emily of Stratford de Radcliffe, 1850 (anonieme foto, Gemeentearchief Roermond).

te bouwen kerken in het aartsbisdom te beoordelen, en goed of af te keuren. Alhoewel een dergelijke werkwijze gebruikelijk was en diende om de voortgang van bouwplannen niet onnodig te laten stagneren, beschikte Statz daarmee over het monopolie in de kerkelijke bouwwereld, wat niet alleen de nodige irritaties bij andere architecten en kunstenaars opriep, maar hen ook aanzienlijk beperkte in hun mogelijkheden. Voor zowel Weber als anderen was de deur tot de kerkelijke bouwwereld nagenoeg gesloten.¹²

Toch vormde de dominante positie van Statz voor Weber nog niet direct aanleiding om elders te gaan kijken. Een tweede, meer concrete reden, kwam voort uit het verzoek van een goede kennis, Jean Baptist Ferdinand Joseph comte de Marchant et d'Ansembourg (1782-1854), om voor hem in Amstenrade een kerk te bouwen. Effectief werd dit in 1851 Webers eerste met honderd procent zekerheid vast te stellen opdracht in Nederland. Het prestigieuze karakter van zowel de opdracht als de opdrachtgever zelf wijzen er overigens op dat Weber misschien niet zo heel onbekend was in Limburg en daar mogelijk al enige naam als bouwmeester had opgebouwd.¹³

Wellicht doorslaggevend in Webers besluit om naar Limburg uit te wijken vormde het feit dat zowel in Limburg als in Brabant een nieuwe markt open lag. In het onlangs verenigde Duitsland was de bouwmarkt zwaar aan concurrentie onderhevig; in Nederland daarentegen was bijna sprake van een overschot aan opdrachten. Terwijl er alleen al in Noord-Brabant tussen 1795 en 1913 130 kerken werden gesloopt, werden er 400 nieuwe gebouwd¹⁴ – een uitgelezen kans voor Weber om daarvan een graantje mee te pikken.

Toch duurde het nog enige tijd voordat hij definitief emigreerde. Een laatste duwtje in de rug kwam wellicht door familieomstandigheden. Niet alleen was zijn vrouw in 1850 overleden, maar ook zijn beide ouders leefden niet meer, zodat weinig hem nog aan zijn geboorteplaats bond.¹⁵ Weber woonde in elk geval in 1855 nog in Keulen, aan de Schildergasse 90.¹⁶ Op 21 april 1857 echter trad hij, in Roermond, in het huwelijk met Maria Hubertina Josephina Schieffer (1819-1897), de dochter van de bekende goudsmid J.H. Schieffer uit deze stad, waarna hij zich definitief in Limburg, in Roermond vestigde. Samen met zijn tweede vrouw en schoonmoeder vestigde hij zich aan de Kappellerlaan.¹⁷

Roermond was halverwege de negentiende eeuw met tal van kunstenaarsateliers en architecten volop in opkomst als centrum voor religieuze kunst. Weber maakt er kennis met de zeven jaar jongere P.J.H. (Pierre) Cuypers (1827-1921), met wie hij in eerste instantie op goede voet stond maar al spoedig een meer gespannen relatie zou krijgen. De succesvolle Cuypers werd, zoals eerder vermeld, één van Webers grootste concurrenten.

In Roermond kregen Weber en zijn vrouw twee kinderen. Zijn zoon Henricus Hubertus Josephus (Jos of Jozef) werd geboren in 1858. Hij werd wijnhandelaar in Roermond, huwde in 1899 met Maria Teresia Stienon (1862-1932) – een lid van de bekende Roermondse steenhouwersfamilie – en was van 1934 tot 1944 lid van de Commissie Museum Hendrik Luyten – Dr. Cuypers. Het huwelijk bleef kinderloos en hij overleed in 1944.¹⁸ Naast een zoon werd in 1859 een dochter, Maria Ida Francisca, geboren. Zij trouwde in 1893 met notaris Christianus Antonius Edmundus Courbois (1854-1937) en overleed in 1933, haar man en een dochter achterlatend.

Alhoewel Weber vanuit Roermond ook niet-kerkelijke bouwopdrachten realiseerde, profiteerde hij vooral van een structurele vraag naar nieuwe, katholieke kerken en bouwde hij er talrijke. Vanuit Roermond bestreek hij de provincies Limburg en Brabant, in het bijzonder de bisdommen Roermond en 's-Hertogenbosch. Zijn laatste activiteit als architect betrof het ontwerp van een nieuwe torenspits voor de kathedraal van Roermond, waar hij in 1893 aan werkte. Vanaf dat moment echter maakte een aandoening aan zijn ogen het hem onmogelijk het vak nog goed te kunnen uitoefenen en omstreeks 1895 was hij genoodzaakt zijn praktijk te beëindigen.

Zijn echtgenote, Josephina, overleed op 28 november 1897, een jaar nadat Webers dochter uit zijn eerste huwelijk, Maria Franziska, vanuit Duitsland bij hen was ingetrokken in het huis

Gebeeldhouwd hoofd van K. E.M.H.A.F. Weber in de Sint-Odulphuskerk, Best (1880-1885) (foto Hans Festen, uit: H. Festen, *Kroonjuweel van Geldrop*, Geldrop 2008).

naast de kathedraal aan de Pastoorswal dat zij sinds de jaren zeventig bewoonden. Maria Franziska stierf in 1902, waarna Webers zoon Jos en diens vrouw bij hem introkken om voor hun blinde en invalide vader te zorgen. Op 21 maart 1908 overleed Karel Weber, 87 jaar oud en vele bouwwerken nalatend, waaronder tal van kerken. Iconisch is zijn zelfportret in één daarvan, de Sint-Odulphuskerk in Best. Nog altijd prijkt zijn in steen gehouwen gelaat tussen de ornamenten die zijn kerk sieren.

Kerk van Onze-Lieve-Vrouw-Onbevlekt-Ontvangen, Amstenrade (1852-1852).